

AŞKINSAL İDEALİZM DOKTRİNİNİN AŞKINSAL ESTETİK BÖLÜMÜNDE GEREKÇELENİRİLMESİ ÜZERİNE BİR TARTIŞMA

Övünç CENGİZ*

ÖZ

Bu makalede Kant'ın, Aşkınsal İdealizm doktrininin Aşkınsal Estetik bölümünde sunulan argümanların bir sonucu olarak gerekçelendirilebileceği savı tartışılacaktır. Bu doktrine göre günlük deneyimizin nesnelere sadece görüngülerdir ve zaman ve mekan sadece öznel formlardır. Aşkınsal idealizm doktrini günlük deneyimizin nesnelere ve zaman ve mekanın ontolojik statüsüne getirdiği belirsizlik nedeniyle tartışmaların odağı olmuştur. Bu çalışma, Kant'ın Aşkınsal İdealizm doktrini için getirdiği argümanları tartışarak bu tartışmalara katkıda bulunmaya çalışacaktır. Bu amaçla, öncelikle Aşkınsal Estetik bölümünde verilen argümantasyon incelenip, sonrasında ise bu argümanların zamanın ve mekanın ontolojik statülerine dair bir çıkarım yapmak için müktedir olmadıkları öne sürülecektir.

Anahtar Kelimeler: Kant, Aşkınsal İdealizm, Aşkınsal Estetik, mekan, apriori, sezgi, öznel form.

A DISCUSSION CONCERNING THE JUSTIFICATION OF THE TRANSCENDENTAL IDEALISM DOCTRINE IN THE TRANSCENDENTAL AESTHETICS SECTION

ABSTRACT

This paper will discuss Kant's claim that Transcendental Idealism doctrine is justified through the arguments provided in Transcendental Aesthetics section. According to the doctrine, the objects of our daily experience are merely appearances and time and space are nothing but subjective forms. However, since this doctrine renders the ontological statutes of the objects of our experience and space and time ambiguous, it has been subject to many criticisms. This work endeavors to contribute the discussions by scrutinizing whether the arguments provided in Transcendental Aesthetics section are sufficient to ground the Idealism doctrine. To this end, first, I will scrutinize the argumentation provided in Transcendental Aesthetics, and then argue that the argumentation cannot justify the doctrine of Transcendental Idealism.

Key Words: Kant, Transcendental Idealism, Transcendental Aesthetics, space, a priori, intuition, subjective form.

---

* Dr. Öğretim Üyesi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Felsefe Bölümü
FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), <http://flsfdergisi.com/>
2018 Güz/Autumn, sayı/issue: 26, s./pp.: 113-133.
ISSN 2618-5784

Makalenin geliş tarihi: 17.09.2018
Makalenin kabul tarihi: 28.11.2018

Giriş

Aşkınsal İdealizm öğretisi, Kant’ın hem kendisinden önceki metafizik düşünce sistemlerine getirdiği eleştirilerin hem de yeni bir metafizik sistem kurma çabasının zeminini oluşturur. Bu anlamda, bu öğretisi Kant felsefesinde merkezi bir konuma sahiptir. Ancak, aşkınsal idealizm, hem sahip olduğu bu merkezi konum, hem de günlük deneyimimizin nesnelere ontolojik statüsüne dair getirdiği belirsizlik nedeniyle çok çeşitli tartışmaların konusu olagelmıştır. Kant, Aşkınsal İdealizm öğretisini, dördüncü paralojizm kısmında şu şekilde tanımlar:

Aşkınsal idealizm ile görüngülerin kendilerinde şeyler olarak değil ama sadece temsiller olarak anlaşılması gerektiğini ve bu nedenle zaman ve mekanın kendilerinde var olan belirlenimler ya da kendinde nesnelere koşulları olarak değil sezgimizin duyusal formları olarak anlaşılması gerektiğini söyleyen öğretiyi ifade ediyorum.¹ (A369)

Buna göre, günlük deneyimimizin nesnelere sadece bizde bulunan temsillerdir. Bu nesnelere kendilerinde zamansal ya da mekansal değildir. Zaman ve mekan sadece öznel duyu formlarıdır. Ancak nesnelere kendilerinde zamansal-mekansal olmadıklarını öne sürmek bu deneyimimizin nesnelere olan dünyanın ontolojik statüsünü oldukça tartışmalı hale getirmektedir. Yani, zaman-mekanın sadece öznel formlar olduklarını ve günlük deneyimimizin nesnelere olan çeşitli nedensel ilişkilerle birbirlerine bağlı zaman-mekansal fiziksel nesnelere sadece bizdeki temsiller olarak anlaşılması gerektiğini söylemek, bu dünyanın ardında yatan ve bir şekilde bizdeki temsillerin ortaya çıkmasına ‘vesile’ olan ancak kendisi zamansal ya da mekansal olmayan ikinci bir nesnelere dünyasına işaret eder. Kant’ın gerçekten bu tür bir ‘ikinci dünya’yı varsayıp varsaymadığı tartışmaların etrafında döndüğü konulardan birini oluşturur. Kimi yorumculara göre bu öğretinin asıl anlamı bilişsel, özellikle de duyusal, yetilerimize getirilen bir sınırlamadan ibarettir. Bu sınırlama ise, mevcut bilişsel sistemlerimizin bilgi iddialarının belirli bir ılımlılık/tevazu ile karşılanması gerektiği anlamına gelmektedir.² Kimi diğer yorumcular için ise aşkınsal idealizm doktrini bir ve aynı nesnelere iki farklı şekilde ele alma anlamına gelmektedir. Buna göre, aynı nesnelere hem bizim öznel bilişsel koşullarımıza uyduğu biçimde ‘görüngü’

---

1 Immanuel Kant, *Critique of Pure Reason*, çev. Norman Kemp Smith, (New York: St Martin’s Press: 1965). Makaledeki tüm Türkçe çeviriler yazara aittir. Bu esere referanslarda edisyon harfi ve paragraf numarası kullanılacaktır.

2 Graham Bird, “Kant’s Transcendental Idealism,” *Idealism Past and Present* içinde, ed. Godfrey Vesey (Cambridge: Cambridge University Press, 1982), 191.

olarak hem de bu koşullardan bağımsız olduğu derecede ‘kendinde şey’ olarak düşünülebilir.³ Ancak özellikle ilk kritiğin çeşitli pasajlarına bakıldığında, aşkınsal idealizm yukarıdaki anlamlardan daha katı bir öğreti izlenimi vermektedir. Kant A42’de sezdiğimiz nesnelere kendilerinde bize göründükleri gibi olmadıklarını ve eğer duyulardan öznel olan çıkarılırsa nesnelere zaman-mekandaki tüm yapılarını ve ilişkilerini kaybedeceklerini söyler. Yine, A26/B42’de mekânın (dolayısıyla zamanın) kendinde şeylerin bir özelliğini ya da birbirleriyle olan ilişkilerini temsil etmediğini söyler. Bu tür pasajlar üzerinden bakıldığında, aşkınsal idealizm öğretisi, şeylerin hakikatlerinde bizim onları temsil ettiğimiz gibi olamayacaklarına yönelik “katı, dogmatik bir ısrar” olarak görünmektedir.⁴ Bu nedenle, kimi yorumculara göre aşkınsal idealizm doktrini Kant’ı Berkeley’e düşündüğünden daha yakın kılmaktadır.⁵

Bu makale Aşkınsal Estetik bölümünde, zaman ve mekânın öznel duyu formları olduklarına dair verilen argümantasyonun, aşkınsal idealizm doktrini, yani zaman-mekânın *sadece* öznel formlar oldukları ve nesnelere hakikatlerinde zamansal-mekânsal olmadıkları doktrini, temellendirmeye muktedir olup olmadığı tartışarak yukarıda bahsedilen tartışmaların zeminine dair bir katkı yapmaya çalışacaktır.⁶

Aşkınsal Estetik

Kant, ilk kritikte insanın deneyiminin yapısına dair bir açıklama sunar. Buna göre, bilişsel yapımız iki ayrı yetiden oluşmaktadır; sezgisel olan duyumsama yetisi ve diskursif olan entelektüel yeti. Duyumsama yetimiz bize deneyime dair içeriği sunarken entelektüel yetimiz bu içeriği bir birliğe getirecek şekilde sentezleyerek deneyimin oluşmasını sağlar. Bu anlamda, deneyimlemek, Kant için, sadece hammaddenin alınmasından ibaret değildir; deneyim bu hammaddenin alınmasını belirleyen biçimleri ve bir bilgi olarak işlenmesini belirleyen entelektüel süreçleri de içeren bir bütündür (B1). Deneyimin ortaya çıkması için bu iki yetinin beraber çalışması gerekir; her iki yeti de, tek başlarına alındıklarında, bizim için anlamlı bir içerik sağlamaya

---

3 Henry, E., Allison, *Kant’s Transcendental Idealism: An Interpretation and Defence* (New Haven: Yale University Press, 1983), Bölüm 1.

4 Paul Guyer, *Kant and the Claims of Knowledge* (Cambridge: Cambridge University Press, 1987), 333.

5 P. F. Strawson, *The Bounds of Sense: An Essay on Kant’s Critique of Pure Reason*, (London: Routledge, 1966), 6.

6 Tartışmanın sınırları için bkz. Dipnot 38.

muktedir değildir. Kant’ın ifadesiyle, ham bir şekilde verili olma anlamında sezgiler, kavramlar olmaksızın kördürler (A51/B75-6), kavramsallaştırma sürecine girmemiş deneyim bize hiçbir şey ifade etmez (A111).⁷ Burada önemli olan nokta, entelektüel süreçlerin deneyimimizin tüm öğelerini kapsamaya gerektiği olgusudur. Yani, Kant, içeriğin kavramsallaştırılıp bir birliğe sentezlenmesi gerektiğini ifade ederken, sadece, ayrık biçimde algılanan tekil nesnelerin, diğer nesnelerle içinde bulunduğu çeşitli ilişkiler (örneğin nedensel ilişkiler gibi) üzerinden düşünülüp bu daha kapsamlı genel çerçeve içinde anlamlandırılmasını kastetmemektedir. Aynı zamanda, verili bir içeriğin tekil bir nesne olarak temsil edilmesi de entelektüel süreçleri içerir. Yani, bizde deneyimde verili olan hammaddenin tekil bir nesne olarak temsil edilmesi de bahsedilen entelektüel süreçleri varsayar. Bu durumda, her ne kadar Kant tekil olarak temsil edilme ve sezgi olma arasında bir ilişki kursa da (A32), kritikte inşa edilen deneyim teorisinin sınırları içinde tüm temsil (ister tekil ister tümel olsun) entelektüel bir temsildir. Duyumsama yetisi ile entelektüel yeti arasındaki temel fark, birisinin dolaylı olarak verili olması (yani sezgisel olması), diğerinin ise ancak verili bir içerik üzerinden işlemesidir (yani diskursif olmasıdır).

Kant, bu ayrımları koyduktan sonra, duyumsamanın içeriği ve formu arasında bir ayrım daha yapar. Deneyimde bize verili olan içerik hep belirli bir biçimde sıralanmış/düzenlenmiştir. Bu belirli tarzda düzenlenmiş olma zorunluluğu, bir içeriği deneyimlemek ve düşünmek arasındaki farkı oluşturur. Bir örnekle ifade etmek gerekirse, gözlerimi kapatıp herhangi bir duyuşsal niteliği (örneğin kırmızı rengini) tek başına tahayyül edebilirim. Ancak kırmızı bir şeyi, sadece zamanda-mekanda belirli bir şekilde düzenlenmiş olarak deneyimleyebilirim. Bir diğer deyişle, kırmızı bir nesneyi ancak mekanda belirli bir yerde ve zamanda bir konumda deneyimleyebilirim. Demek ki, zaman-mekan, deneyimin içinde düzenlendiği biçimleri oluşturur; kritiğin terimleri ile ifade edersek, sezginin formlarıdır. Dahası, Kant’a göre, duyumsamanın içeriği ve formu iki ayrı kaynaktan gelir. Duyumsamanın içeriği olan duyular (duyuşsal nitelikler) nesnelerin bizim üzerimizdeki etkisi ile oluşurken, duyumsamanın formları ise öznenin yapısına aittir. Kant’ın zaman-mekanın deneyimde verilen

---

⁷ Bu körlüğün ne tür bir körlük olduğu tartışılabilir. Sonuç olarak, birliğe getirme işlevi gören entelektüel süreçlerin verili olan içeriği nitelik olarak değiştirmedeği söylenebilir. Entelektüel süreçlere girmemiş içeriğin niteliğine dair söylenebilecek her şey belirli bir dereceye kadar muğlak kalmak zorunda olsa da yine de bu içeriğin çeşitli duyuşsal niteliklerden (klasik metafizikteki ikincil özellikler) oluştuğu söylenebilir.

içerikten ve nesne tarafından etkilenişimizden bağımsız olduklarını ve sezginin arı formları olduklarını gösterme stratejisi iki adımdan oluşur. Öncelikle, metafizik açıklamada mekan ve zaman temsilleri analiz edilir ve her ikisinin de, sergiledikleri çeşitli özellikler nedeniyle, kökeninin apriori bir sezgi olması gerektiği öne sürülür. Aşkînsal açıklamada ise sentetik apriori yargının mümkün olmasının koşulunun bizdeki mekan-zaman temsillerinin kavram değil apriori sezgi olmalarını gerektirdiği savunulur. Ancak, Kant bu argümanlara dayanarak, zaman-mekanın *sadece* öznel olduklarını ve kendilerinde nesnelere yapılarına ait olmadıklarını öne sürer. Yani, bizdeki zaman-mekan temsillerinin kökenine dair argümanlardan, zaman-mekanın ontolojik yapılarına dair bir sonuca ulaşmaya çalışır. Bu yazıda ise, Aşkînsal Estetik bölümünde verilen argümanların zaman-mekanın ontolojik statüsüne dair bir yargıda bulunmak için yeterli olmadığı öne sürülecektir.

Aşkînsal Estetik bölümündeki argümantasyonu tartışmadan önce, tartışmanın teknik sınırlarına dair bir ön tartışma faydalı olacaktır. Kant'ın argümanları temel olarak mekan için tasarlanmıştır ve Kant mekan için geçerli olan argümanların, gerekli uyarlamalar yapıldıktan sonra, zaman için de geçerli olduklarına inanıyor gibi gözükmektedir. Gerçekten de ikincil literatürde Aşkînsal Estetik üzerine olan tartışmalar genellikle mekan için sunulan argümanlar üzerinden döner.⁸ Ancak, argümanların asıl olarak mekan için tasarlanmış olmaları beraberlerinde çeşitli sorunlar da getirmektedir. Örneğin boş zaman tasavvuru, boş uzay tasavvurunun aksine, ne ilk kritiğin çizdiği sınırlar içinde ne de imgelem yetimizin sınırları içinde pek mümkün durmamaktadır. Niteliksiz bir karanlık imgesi boş uzay tasavvuru olarak alınabilirse de, imgelemimiz boş zaman tasavvuru olarak işleyecek bir imge sunamamaktadır. Bir başka konu ise, geometrinin mekanla ilişkili olduğu tarzda zamanla ilişkili bir arı bilimin varlığının tartışmalı olmasıdır.⁹ Bu makale ikincil literatürü takip ederek Kant'ın argümantasyonunu en geçerli olduğu sınırlar içinde, yani mekan temsili üzerinden tartışacak ve mekan için geliştirilen argümanların, gerekli değişiklikler yapıldıktan sonra, zaman için de geçerli oldukları varsayılacaktır. Bir başka konu ise, Kant sonrası geliştirilen Öklid dışı

---

⁸ Bazı örnekler için bkz., Allison, *Kant's Idealism*, 84; Strawson, *Bounds of Sense*, 30; H. A. Prichard, *Kant's Theory of Knowledge*, (Oxford: Clarendon Press, 1909), 36-9; Guyer, *Kant and the Claims of Knowledge*, 345-6; Lisa Shabel, "The Transcendental Aesthetic," *The Cambridge Companion to Kant's Critique of Pure Reason* içinde, ed. Paul Guyer (Cambridge: University Press, 2010), 93 dipnot 3.

⁹ Bu konuya dair daha detaylı tartışmalar için bkz., Charles Parsons, "The Transcendental Aesthetic" *Cambridge Companion to Kant* içinde, ed. Paul Guyer (Cambridge: University Press, 1992), 80.

“AŞKINSAL İDEALİZM DOKTRİNİNİN AŞKINSAL ESTETİK BÖLÜMÜNDE
GEREKÇELENDİRİLMESİ ÜZERİNE BİR TARTIŞMA”
Övünç CENGİZ

geometrilerin mevcudiyetinin aşkınsal açıklamada verilen argümanlara dair yeni tartışmalara neden olmasıdır.¹⁰ Ancak, bu tartışmada Kant dahil olduğu tarihsel konum içinde ve o konumun sınırları dahilinde tartışılacağı için Öklid dışı geometrilerin oluşturabileceği sorunlar da konu dışı bırakılmıştır. Kısacası, makalede, Kant’ın argümanlarının, en geçerli halleriyle ele alındıklarında dahi, aşkınsal idealizm doktrinini temellendirmeye muktedir olmadığı savunulacaktır.

Mekanın Metafizik ve Aşkınsal Açıklaması

1- [Mekan a prioridir] “Mekan dış deneyimden türetilmiş ampirik bir kavram değildir” (A 23/B 37).

Belirli duyuumlardan dışımdaki bir şey olarak (yani, kendimi bulduğum mekansal konumdan farklı bir konumdaki bir şey olarak) bahsedilebilmesi için mekan temsili zorunlu olarak zeminde yatmalıdır. Benzer şekilde bunları birbirlerinin dışında ve yanı sıra olarak (ve sonuç olarak onları sadece birbirlerinden ayırma işlemi için değil ama aynı zamanda farklı yerlerde olarak temsil edebilmem için) mekan temsili önceden zeminde yatması gerekmektedir. Sonuç olarak, mekan temsili, deneyim yolu ile dışsal görüngülerin ilişkilerinden elde edilemez. Aksine, bu deneyim ilk olarak ancak bu temsil sayesinde mümkün olur.

Kant burada nesnelere farklı mekansal konumlarda deneyimlemenin koşulunun mekan temsili olduğunu öne sürüyor gibi gözükmektedir. Ancak argümantasyonun bu şekilde formüle edilmesi beraberinde argümanın bir totoloji olduğu itirazını getirir. Kısacası, şeyleri dışarıda belirli mekansal konumlarda olarak temsil edebilmem için mekan temsiline ihtiyaç duyuyor olmam doğrudur ama totolojidir çünkü sonuç öncülde içerilmektedir.¹¹

Bu itiraza getirilen standart cevap, Kant’ın argümanının aslında daha fazlasını söylediğidir. Buna göre, argümandaki ‘dışında bir şey olarak’ ifadesindeki dışarıdalık, mekansal bir dışarıdalık değil ‘ben’den nümerik olarak farklı olma anlamında bir dışarıdalıktır. Yani, argümanın öne sürdüğü sav, mekan temsili, nesnelere mekansal olarak temsil edebilmek için değil, nesnelere öznen ve birbirlerinden nümerik olarak ayrık şekilde temsil

---

10 Bkz., Gary Hatfield, “Kant on the perception of space (and time)” *The Cambridge Companion to Kant and Modern Philosophy* içinde, ed. Paul Guyer (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), 88.

11 Strawson, *Bounds of Sense*, 30.

edebilmem için gerekli olduğudur.¹² Kimi yorumculara göre, bu cevabın temel problemi, pasajın, açıkça, nümerik farkla ilgili değil, mekansal lokalizasyonla ilgili olmasıdır. İlk cümlede, ‘dışında’ terimi “kendimi bulduğum mekansal konumdan farklı bir konum” ifadesi ile açıklanırken, ikinci cümledeki ‘birbirlerinin dışında’ ifadesi ise yine “farklı yerlerde” ifadesi ile açıklanmaktadır.¹³

Ancak argümanın bir totoloji olmadığı kabul edilse bile, argümana getirilen temel itiraz, argümanın varmak istediği sonuca ulaşmakta yetersiz olduğudur. Yani, nesnelere mekansal ilişkileri içinde temsil edebilmek için mekan temsilinin zorunlu olması, mekan temsilinin zorunlu olarak apriori olduğu anlamına gelmez. Örneğin, şeyleri daha açık veya daha koyu olarak temsil edebilmem için renk temsiline ihtiyaç duymam veya daha tiz ya da daha bas şekilde temsil edebilmek için ses temsiline ihtiyaç duymam renk ve ses temsillerinin apriori olduklarını göstermez.¹⁴ Bu nedenle mekan temsilinin deneyimin özsel bir parçası olduğunu öne sürmek zorunlu olarak bu temsilin apriori bir temsil olduğu anlamına gelmez. Aksine bu temsil, daha kompakt olan bütünsel bir deneyimden yapılmış bir soyutlama olabilir. Bir diğer deyişle, şeyleri, ancak içinde buldukları [mekansal-zamansal] sıralama/düzenleme içinde temsil edebiliyor olmam, mekanın bu temsile öncel olmasını gerektirmez. Asıl verili olan mekansal ilişkileri içindeki nesnelere ve mekan temsili de bu verili olandan yapılan bir soyutlamadır da denilebilir.

Kimi yorumcular, bu nedenle, bu ilk argümanın bağımsız bir argüman olarak yetersiz olduğunu ve ancak ikinci argümanla beraber alındığında bir değere sahip olabileceğini savunmaktadır.¹⁵ Bir diğer yaklaşım ise, Kant’ın burada mekana atfettiği apriori olma durumunun tüm deneyime öncel olma gibi daha güçlü bir anlamda değil sadece deneyimde verilen içeriğe öncel olma gibi daha zayıf bir anlamda apriori olma atfettiğini savunmaktadır.

---

12 Bu genel savunma tarzı için bkz Allison, *Kant’s Idealism*, 83 ve Guyer, *Kant and the Claims of Knowledge*, 346.

13 Lorne Falkenstein, *Kant’s Intuitionism: A Commentary on Transcendental Aesthetic* (Toronto: Toronto University Press, 2004), 165. Şunu da belirtmek gerekir ki, Falkenstein’a göre Kant’ın argümanı aşağıda tartışılacak olan farklı nedenlerden dolayı bir totoloji olarak anlaşılabilir.

14 D. P. Dryer, *Kant’s Solution for Verification in Metaphysics* (Sydney: Allen & Unwin, 1966), 173. Ayrıca bkz., H. J. Paton, *Kant’s Metaphysics of Experience*, (Londra: Allen & Unwin, 1936) cilt 1, 112; Falkenstein, *Kant’s Intuitionism*, 161-2.

15 Norman Kemp Smith, *A Commentary to ‘Kant’s Critique Of Pure Reason’* (New York: Palgrave Macmillan, 2003), 99-105;

Bu yaklaşıma göre Kant'ın bu pasajdaki asıl muhatabı, mekan temsilinin, deneyimde bize verili olan içerik üzerine yapılan düşünümle elde edildiğini savunan duyumsamacı yaklaşımdır. Kısaca, Locke'un en başat temsilcisi olduğu bu yaklaşıma göre, düşünce kendisine verili olan içerikten düşünüm ve soyutlama yolu ile mekansal ilişki (yani sıra olma vb. gibi) kavramlarını ve daha sonra da bu kavramlar üzerine yaptığı düşünümle mekan kavramını üretir. Kant ise bu pasajda, verili olan içerikte mekansal ilişkileri temsil edebilmem için mekan temsilinin varsayılması gerektiğini, yani kendisi mekansal olmayan içeriğe dair yapılacak hiçbir düşünümün/soyutlamanın mekan temsilini üretmeyeceğini savunmaktadır. Çünkü deneyimde verilen içerik (yani renk-koku vb. gibi nesnelere duyumsanabilir nitelikleri) mekansal ilişkilere kayıtsız olduğu için, bu içerikten mekansal ilişki elde edilemez. Ki bu haliyle bu pasaj totoloji olarak kavranamaz. Bu durumda, bu argümanın vardığı sonuç, mekan temsilinin deneyimde bize verilen içerikten bağımsız olma anlamında apriori olduğu olabilir. Ancak, bu durum, mekan temsilinin tüm deneyime apriori olduğu anlamına gelmez. Bu durumda, hem duyumsanabilir nitelikler hem de mekan temsili kompakt bir şekilde bir bütün olarak verilen aynı deneyimden yapılan soyutlamalar olarak kavranabilir. Mekan da, içerik gibi, deneyimde verilir. Ancak mekan, içeriğin verildiği deneyimin ampirik kısmına değil, içeriğin verilmiş tarzının belirlendiği formel/biçimsel kısmına aittir. Bu formel kısmın ise nesnelere bizi etkileişlerinden bağımsız olarak öznenin yapısına ait olduğu savı ise ancak başka argümanlar tarafından gösterilebilir.¹⁶ Kant B1'de tüm bilginin deneyimle başladığını ve hiçbir bilginin zamansal olarak deneyimi önceleyemeyeceğini, ancak, bunun tüm bilginin deneyimden geldiği anlamına gelmediğini söyler. Tüm bilgi deneyimle başlasa da, bu bilginin bir bileşeni de, deneyimde verilen içerikten bağımsız olan, ancak deneyimle birlikte ortaya çıkan, öznenin duyumsama yetisinin yapısıdır. Kant bu ilk argümanda her ne kadar mekan temsilinin, öznenin duyumsama yapısına ait olduğunu göstermese de, deneyimde duyumsanan içerikten bağımsız olduğunu savlamaktadır. Tekrar etmek gerekirse, bu argüman ancak bu anlamıyla, yani mekan temsilinin verili içerikten bağımsız olması anlamında, apriori olduğunu savunabilir; bu temsilin tüm deneyime önsel olduğunu ya da nesnelere bizi etkileme tarzına değil de bizim nesnelere etkilenme tarzımıza ait olduğunu gösteremez.

---

16 Falkenstein, *Kant's Intuitionism*, 165-174.

2- [Mekan a priori] “Mekan diğer tüm dışsal sezgilerin altında yatan zorunlu bir *a priori* temsildir” (A 24/B 39).

Kendimize asla mekanın yokluğunu temsil edemeyiz, ancak mekanı içinde nesne olmaksızın düşünebiliriz. Bu nedenle mekan görümlere bağımlı bir belirlenim olarak değil, görümlerin olanağının koşulu olarak görülmelidir. Mekan, tüm dışsal görümlerin zorunlu olarak temelini oluşturan *a priori* bir temsildir.

Bu argüman, görülebileceği üzere, iki kısımdan oluşur. Ancak bu kısımların formüle edilişi, argümana belirsizlik katan bir dengesizlik içerir.¹⁷ Kant, mekanın yokluğunu ‘temsil etmenin’ imkansızlığını savlarken mekanı içinde nesne olmaksızın ‘düşünebileceğimizi’ söylemektedir. Yani argümanın ilk kısmı *temsil etmek* edimi ile kurulurken ikinci kısmı ise *düşünmek* edimi üzerinden kurulur. Sorun ise Kant felsefesinde düşünmenin ve temsil etmenin farklı koşullara bağlı farklı zihinsel etkinlikler olmasıdır. Kant’a göre, çelişki içermediği sürece her şey düşünülebilirken (Bxxvi, dipnot), bir şeyin temsil edilebilmesi için onun olası deneyimin zorunlu koşullarına uyuyor olması gerekmektedir. Bu dengesizliği gidermek için, argümanın iki kısmı da ya (a) düşünme terimi ile ya da (b) temsil etme terimi ile kurulmalıdır. Bu durumda argüman şu iki şekilden birini almalıdır:

(a) Mekanın yokluğunu düşünemem ama mekanı içinde nesne olmaksızın düşünebilirim.

(b) Mekanın yokluğunu temsil edemem ama mekanı içinde nesne olmaksızın temsil edebilirim.

Ancak her iki seçenekte de argüman çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. İlk durumdaki temel mesele, mekanın yokluğunun düşünülmesinin herhangi bir çelişki içermemesidir. Gerçekten de, hem felsefe tarihinde hem de bizzat Kant’ın kendi felsefesinde mekansız nesnelere düşünülebileceği öne sürülmüştür. Dahası, mantıksal olarak mekanın içinde nesne olmaksızın düşünülebilmesi bizim deneyimimizin koşulları hakkında bir şey söylememektedir. Kısacası, argümanın ‘düşünmek’ terimi ile kurulması herhangi bir içerik sağlamayacağı için, argüman ikinci şekilde kurulu olarak ele alınmalıdır.¹⁸

Argüman ikinci seçenekteki haliyle kurulu olarak alındığı zaman ise, argümanın iki kısmı da farklı tartışmalara gebecektir. Bu nedenle iki kısmı ayrı biçimde tartışmakta fayda var.

(b1) Mekanın yokluğunu temsil edemem.

17 Kemp Smith, *A Commentary* 104; Falkenstein, *Kant’s Intuitionism*, 186-7.

18 Kemp Smith, a.g.e., Falkenstein a.g.e.

Kant bu argüman ile mekanın deneyimin zorunlu bir parçası olduğu sonucuna varır. Ancak bu kısma getirilen temel itiraz, buradaki zorunluluğun psikolojik bir zorunluluk olmasıdır. Bu argümanı destekleyebilecek tek olgu, benim ve diğer insanların deneyimlerinin hep mekansal şekilde kuruluyor olmasıdır. Yani, mekanın yokluğunun deneyimde temsil edilememesi yalın olguya dayanmaktadır ve bu nedenle psikolojik bir çıkarımdır.¹⁹ Dahası, Kant A 27/B 43’de zaman ve mekanın genel olarak deneyimin değil bizim için deneyimin formları olduğunu söyler. Yani, zaman ve mekan formlarına sahip olmayan farklı varlıkların olabileceği düşüncesi bir imkansızlık içermez. B 138’de ise Kant bu varlıkların nesnelere başka formlar üzerinden ya da herhangi bir form olmaksızın deneyimleyebileceklerini de öne sürer. Yani, argümanın bu kısmı, aşkınsal-mantıksal bir zorunluluğa değil en fazla olgusal bir duruma işaret edebilmektedir. Kant, argümanın bu ilk kısmı ile mekan temsilinin deneyimin zorunlu bir bileşeni olduğunu göstermeyi amaçlasa da, bu zorunluluk ancak yalın olguya dayanan bir zorunluluktur olabilir, aşkınsal-mantıksal bir zorunluluk değil.

(b2) Mekanı içinde nesne olmaksızın temsil edebilirim.

Kimi yorumculara göre, bu argüman Kant felsefesinin belirli ilkelerini ihlal etmektedir. Buna göre Kant için boş mekan/zaman deneyimi asla mümkün değildir ve boş mekan tasavvuru ancak mekansal nesnelere deneyiminden yapılan bir soyutlama olabilir.²⁰ Gerçekten de Kant, çeşitli vesilelerle arı zaman-mekan sezgisinin mümkün olamayacağını belirtir. Örneğin B219’da zamanın kendisinin algılanamayacağını söylerken, A291/B347’de arı zaman-mekanın duyumsanabilecek nesnelere olmadığını öne sürer. Yine, A 521/B 549’da ise tamamen içerikten yoksun boş zaman-mekan deneyiminin imkansız olduğunu savunur. Kant felsefesinin boş mekan/zaman algısının imkansızlığını savlaması ise argümanın farklı bir şekilde okunmasına yönelik yaklaşımlara neden olur. Örneğin, Allison’a göre, Kant’ın burada söylemek istediği şey, mekanın boş bir şekilde tasavvur edilmesi değil, ancak deneyimin epistemik koşulları olarak, görüngülerden bağımsız bir içeriğe sahip olduğudur.²¹ Ancak, argüman bu şekilde tekrar inşa

---

19 Kemp Smith, *A Commentary*, 103; Guyer, *Kant and the Claims of Knowledge*, 347.

20 Bkz., Kemp Smith, *A Commentary*, 104-105; Paton, *Kant’s Metaphysics of Experience*, vol. 1, 113. Falkenstein, *Kant’s Intuitionism*, 203-4. Allison, *Kant’s Idealism*, 88. Yine Guyer’a göre Kant felsefesinde, mekan deneyimi ancak nesnelere mekanda deneyimi ile mümkündür. Bkz., Guyer, *Claims of Knowledge*, 347.

21 Allison, *Kant’s Idealism*, 88. Allison, argümanın ilk kısmını da paralel olarak tekrar kurar. Buna göre mekan deneyimin epistemik koşulu olduğu için nesnelere deneyiminden çıkarılamaz. Böylelikle buradaki zorunluluk psikolojik değil epistemik

edildiği zaman, argümanın sonucu ile öncülü yer değiştirmektedir. Bu argüman, açıkça, mekanın içinde nesne olmaksızın tasavvur edilebiliyor olması öncülünden, mekanın deneyim için apriori bir koşul olduğu sonucuna varmak için tasarlanmıştır; yoksa, mekanın epistemik bir koşul olduğu öncülünden, mekanın, epistemik bir koşul olarak, nesnelere yokluğunda dahi bir içeriğe sahip olabileceği sonucuna varmak için değil.

Bir başka yaklaşıma göre, burada boş olarak tasavvur edilebilecek olan mekan öznel olarak değil nesnel olarak boş bir mekan olarak kavranabilir. Buna göre, mekan içinde çeşitli duyumlar/sezgiler olmaksızın mutlak anlamda boş olarak tasavvur edilemez. Ancak mekanın içindeki tüm duyumların bir nesneyi temsil eden pozitif bir içeriği imlemesi de gerekmemektedir. Soğuk, karanlık, tam geçirgenlik gibi bizdeki bazı duyumlar/sezgiler pozitif bir içeriği değil, bu türden bir içeriğin yokluğunu imleyen duyumlar/sezgiler olarak ele alınabilir. Sadece bu tür duyumlar/sezgilerle dolu bir mekan temsili boş mekan temsili olarak, [yani öznel olarak dolu (içinde öznel duyumlar/sezgiler mevcuttur) ancak nesnel olarak boş (bu duyumlar/sezgiler pozitif bir içeriği ya da bir nesneyi imlememektedir)] ele alınabilir. Böylelikle Kant, mekan temsiline, verili içerikten görüngüleri sentezleyen zihinsel süreçlere apriori olduğunu gösterebilir.²²

Argümanın bu şekilde yeniden inşa edilmesi ise Kant'ın deneyim teorisinin olanak verdiği bir belirsizliğe dayanmaktadır. Öncelikle, Falkenstein'a göre, Kant'ın bahsettiği imkansızlık (boş mekan-zaman deneyiminin imkansızlığı), nesnelere açısından bir imkansızlıktır (yani içinde nesne olmaksızın boş zaman-mekan deneyiminin imkansızlığı) yoksa yukarıda bahsedildiği üzere nesnel olarak boş ama öznel olarak dolu bir boş mekan tasavvurunun imkansızlığı değildir. Dahası, Kant, boş mekan-zaman deneyiminin imkansızlığını tartıştığı pasajlardaki asıl mesele boş zaman-mekanın olası deneyiminin imkansızlığı değil, herhangi bir deneyimin boş mekan-zamanın mevcudiyetini gösterebilmesinin imkansızlığıdır (“yani, boş zaman-mekana dair bir kanıt asla deneyimden elde edilemez” A172/B214).²³ Yani, pozitif bir içeriği imlemedikleri varsayılan duyumların/sezgilerin gerçekten de pozitif bir içeriğin yokluğunu mu imledikleri yoksa bizim

---

bir zorunluluk haline gelir. Ancak hemen tartışılacağı gibi, burada da argümanın varması gereken sonuç, argümanın öncüllerine yerleştirilir.

22 Falkenstein, *Kant's Intuitionism*, 204-207. Krş. Strawson, *Bounds of Sense*, 30. Strawson burada boş mekan temsiline ancak niteliksiz bir karanlık hayal etmek olduğunu ve bu imgenin de argümantasyona hiçbir şey katmadığını savunur.

23 A.g.e.

ayırdına varamayacağımız denli ufak nicelikteki bir pozitif içeriği mi imlediği belirsizdir. Bir diğer deyişle, karanlık deneyiminin gerçekten ışığın yokluğunu mu imlediği yoksa farkına varamayacağımız denli ufak nicelikteki bir ışığı mı imlediği belirsizdir. Kant felsefesinin sınırları içinde kaldığımız durumda ise, bu türden öznel duyuların/sezgilerin neyi imlediği belirsiz bir durumdadır. Bu belirsizlik ise, boş mekan deneyimi olarak (ancak, tekrar etmek gerekirse, öznel olarak değil nesnel olarak boş mekan deneyimi olarak) tasavvur edilebilir.

Boş mekan deneyiminin bu şekilde olanaklı olduğunu kabul etsek bile, açık ki bu olanaklılık öznel bir belirsizliğe dayanmaktadır. Bu durumda ise, argümanın savladığı zorunluluk aşkınsal-mantıksal bir zorunluluk olmaktan uzaklaşır. Sonuç olarak, argümanın ilk kısmının savladığı mekanın görüngülerin deneyiminin zorunlu bir bileşeni olması savı yalın olguya dayanırken, ikinci kısmının savladığı mekan temsilinin görüngülere *a priori* olması savı ise öznel bir belirsizliğe dayanmaktadır. Ancak iki durumda da argümantasyon, Kant'ın talep ettiği tarzda bir aşkınsal-mantıksal zorunluluğun mevcudiyetini gösterememektedir.

124

3- [Mekan sezgidir] “Mekan diskursif ya da şeylerin ilişkilerinin genel bir kavramı değil arı sezgidir” (A 25/B 39).

İlk olarak, kendimize sadece bir tek mekan temsil edebiliriz; ve farklı mekanlardan bahsederken sadece bir ve aynı eşsiz mekanın parçalarını kastediyor oluruz.

İkinci olarak, bu parçalar, tüm-kapsayıcı mekanı, sanki bu mekanı oluşturan parçalarımız gibi önceleyemez; aksine bu parçalar ancak onun içinde olarak düşünülebilir. Mekan haddi zatında tekildir; içindeki çokluk [farklı mekansal parçalar-y.n.] ve genel mekan kavramları ona getirilen sınırlandırmalarla elde edilir.

Bu argüman, mekan temsili ve evrensel/diskursif kavram temsili arasında var olan tezattan yola çıkar ve mekan temsilinin genel bir kavram değil bir sezgi olarak anlaşılması gerektiği sonucuna varır. Ancak argüman bu sonuca varmak için açıkça dile getirilmeyen bir varsayıma dayanır. Bu varsayıma göre, temsillerimiz ya sezgidir ya da evrensel kavramlardır.²⁴ Bu gizil öncülü de eklersek argüman üç parçalı hale gelir.²⁵ Buna göre:

- Bir temsil ya sezgidir ya da genel bir kavramdır

---

24 Kemp Smith, *A Commentary*, 106-107; Falkenstein, *Kant's Intuitionism*, 217-218.

25 Falkenstein, *Kant's Intuitionism*, 217-219.

- Tüm mekan temsilleri sadece bir tek mekanı (ya da o mekanın parçasını) imler
- Sadece bir tek nesneyi imleyen bir temsil, diskursif/evrensel bir kavram olamaz.

Argümanın son kısmı Kant felsefesi içinde düşünüldüğünde tanım gereği doğrudur. Kant'a göre, evrensel kavram genel bir temsildir, yani birden fazla nesneye ortak olan şeyin temsilidir.²⁶ Kant genel kavram için ilk kritikte de benzer bir tanım sunar. Buna göre kavram, nesnesi ile birden fazla şeyin sahip olabileceği bir özellik ya da özellikler üzerinden ilişki kurar ve bu özellikler o kavramın bileşenleri olarak içeriğini oluştururlar (A320/B377). Bu durumda, genel bir kavram, tekil bir nesneyi, birden fazla nesneye ortak olan izlek üzerinden temsil edebilir. Ancak bahse konu tekil nesneyi, o kavram altında düşünülen diğer tekil nesnelere ayıran farklı izlekleri/özellikleri temsil edemez. Bu nedenle, eğer bir temsil, sadece bir tek nesneyi imliyorsa, bu temsil diskursif/evrensel bir kavram olamaz. Mekan temsili de sadece bir tekili imlediği için genel bir kavram olamaz.

Argümanın ikinci kısmı ise, parçalı mekanların genel mekan temsili ile olan ilişkisi ile tekil nesnenin genel kavram ile olan ilişkisi arasındaki tezat üzerinden işler. Yukarıda da tartışıldığı gibi, tekil bir nesne, o nesneyi imleyen genel kavramda içerilen çeşitli özelliklerin/izleklerin yanı sıra, kendisini bu kavram ile temsil edilen diğer tekil nesnelere ayıran ek özellikleri de içerir. Bu durumda tekil nesne-genel kavram arasındaki ilişki bir üst küme (tekil nesne) ve alt küme (genel kavram) ilişkisi üzerinden düşünülebilir. Mekan parçalarının genel mekan temsili ile olan ilişkisi ise yukarıda tartışılan ilişkinin tersine işler. Öncelikle, mekan, farklı mekan parçalarına ortak olan bir özelliğin genel temsili olarak düşünülmez. Aksine, bir mekan parçası ancak kendisini kuşatan daha büyük bir bütüne getirilen sınırlamalar dahilinde, o bütünün bir parçası olarak temsil edilebilir. Bu anlamda tekil nesnenin, kavram karşısında sahip olduğu bağımsızlığa sahip değildir. Bu durumda, genel mekan temsili ile mekan parçası arasındaki ilişki, tekil nesne ve genel kavram arasındaki ilişkinin tersi olarak düşünülür. Üst küme olarak kavranan genel mekan temsili olurken, alt küme olarak düşünülen mekan parçası olur. Literatürde, bu tezat mereolojik iyelik ilişkisi (mekan ve mekan parçaları arasındaki ilişki) ve taksonomik iyelik ilişkisi (tekil nesne ve genel kavram arasındaki ilişki) olarak adlandırılır.²⁷

---

26 Immanuel Kant, *Lectures on Logic*, çev. J. Michael Young, (Cambridge: Cambridge University Press, 1992), 589.

27 Wilson Kirk Dallas, "Kant on Intuition," *The Philosophical Quarterly*, Vol (25) (1975): 252-256.

Argüman buraya kadar en fazla, mekan temsilinin, genel bir kavram temsili olmadığını gösterebilir. Ancak bu savı, mekan temsilinin zihnin entelektüel bir ediminin ürünü değil de, bu edimden bağımsız bir sezgi olduğu savına bağlayacak olan argümanın (dile getirilmeden varsayılan) ilk kısmı çeşitli sorunlara gebe dir. Kant’a göre bir nesnenin birliğinin bilinci (yani bir nesneyi tekil olarak temsil etmek) o nesneyi oluşturan çokluğun tamalgının aşk insal birliği altında sentezlenmesini gerektirir (A116-7/B135). Ancak bu sentezleme ediminin (ve tüm sentezleme edimlerinin) kaynağı nesnenin kendisi değil ancak anlaktır (B 135). Kısacası, her türlü temsil, ister tekil ister genel olsun, zihnin entelektüel bir edimini gerektirir. Yani, mekan temsilini, genel/diskursif kavram temsili ile farklılaştırmak için kullanılan özellikler, mekanın sadece bir sezgi olduğunu gösteremez. Bir diğer deyişle, sezgiler, zihnin sentezleyici edimine girmeden evvel bizim için bir şey ifade etmediği için, hiçbir özellik, zihnin entelektüel edimlerinin ürünlerinin değil de sadece sezgilerin sergilediği özellikler olarak kavranamaz. Bu açıdan bakıldığında, bu argüman, mekanın tek illiği ve sergilediği mereolojik özellikler nedeniyle, mekanın genel bir sınıf kavramı olarak anlaşılamayacağını gösterebilir; ancak tek başına bu temsilin her türlü entelektüel edimi önceleyen bir sezgi olarak anlaşılması gerektiği sonucunu veremez.

4- [Mekan sezgidir] “Mekan verili bir sonsuz büyüklük olarak temsil edilir”
(A 25/B 40).

Her bir kavram, sonsuz sayıda farklı temsil *içinde* (onların ortak karakteri olarak) bir temsil olarak düşünülebilir olmalıdır. Ve tabii ki bu diğer temsilleri de kendi *altında* içerir; ancak hiçbir kavram kendi *içinde* sonsuz sayıda temsili içeriyor olarak düşünülemez. Bununla birlikte mekan bu şekilde düşünülür, yani mekanın tüm parçaları sonsuza kadar bir arada var oluyor olarak kavranır.

Kant burada mekan temsilinin sonsuzluğu içerme tarzı ile genel bir kavramın sonsuzluğu içerme tarzı arasındaki farktan yola çıkar. Buna göre, yukarıda tartışıldığı gibi, bir kavram birden fazla şeye ortak olan bir izleğin temsidir. İlkece bu izlek sonsuz sayıdaki nesne tarafından örneklenebilir. Bu izleği örnekleyen tüm nesnelere bu kavramın altında sıralanabilirler. Bu anlamda bir kavram sonsuzluğu kendi altında içerebilir. Ancak, bir kavram sonsuzluğu kendi içinde içerebilir. Kavramın sonsuzluğu kendi içinde içermesi için sonsuz sayıda izleği içermesi gerekir, ki bu da bizim bilişsel sınırlarımız dahilinde mümkün değildir. Ancak genel mekan temsili, tasavvur edilebilecek tüm mekan parçaları bu temsilin içinde düşünülebileceği için,

sonsuzluğu kendi içinde içerir. Bu nedenle de mekan temsili bir kavram değil sezgi olmalıdır.

Ancak bu argüman da üçüncü argümanda tartışılan sorunla karşılaşmaktadır. Eğer kavramsallaştırılmayan sezgiler körse ve bize bir şey ifade etmiyorsa, bu durumda herhangi bir özelliğin sadece sezgilere ait oldukları savunulamaz. Yani, bir temsilin sonsuzluğu kendi içinde içermesi, onun her türlü entelektüel edimden bağımsız şekilde bir sezgi olduğu sonucunu vermez. Bu argümanda da Kant mekan temsiline saf bir sezgi olduğunu değil, ancak genel bir kavram olmadığını, yani birden fazla şeye ortak olan bir özelliğin temsili olmadığını gösterebilmektedir.

Toparlamak gerekirse, yukarıda tartışılan metafizik açıklamanın argümanlarının, zaman-mekanın apriori sezgiler olduklarını aşkınsal-mantıksal bir zorunluluk içinde gösterip göstermediği oldukça tartışmalıdır. İlk iki açıklama, mekan temsiline, deneyimin zorunlu bir ögesi olduğunu, deneyimde mekansal olarak sıralanmış içeriğe apriori olduğunu ve bu içerikten bir nesne algısı sentezleyen entelektüel süreçlere apriori olduğunu öne sürer. Ancak, tekrarlamak gerekirse, bu argümanlar, yine tartışıldığı gibi, yalın olgulara ve deneyimizdeki spesifik bir belirsizliğe dayanmaktadır. Bu durum yok sayılsa bile, bu argümanların mekan temsiline atfedebildiği apriori olma statüsü kısıtlı bir statüdür. Sonuç olarak, deneyimde sıralanan içerikten ya da bu içerikten görüngüleri sentezleyen süreçlerden bağımsız olmak, zorunlu olarak mekanın bizde bu içeriğe neden olan nesne etkisinden de bağımsız olduğu anlamına gelmez.²⁸ Ki bu durumda mekan temsiline nesnelere bizi etkilemesine de öncel olduğunu öne sürmek için daha fazlası gerekmektedir. Son iki açıklama ise mekan temsiline entelektüel süreçlerin bir ürünü değil de bir sezgi olarak kavranması gerektiğini savunur. Ancak, görüldüğü üzere, bu iki argüman tek başlarına zorunlu olarak sadece mekan temsiline evrensel bir kavram temsili olarak düşünülemeyeceği sonucuna varır. Son iki açıklamayı kendi başlarına almayıp, Aşkınsal açıklamayı bir bütün olarak düşünsek bile, mekan temsiline zeminin herhangi bir entelektüel süreç değil de sezginin formu olduğunu öne sürmek için yukarıda tartışılan entelektüel süreçlerin (mekanda sıralanan duyuşal nitelikleri birbirinden ayırmamızı sağlayan süreçler, bu içeriği bir nesne algısı oluşturacak şekilde bir birliğe sentezleyen süreçler ya da evrensel kavramları oluşturamamızı sağlayan süreçler) düşüncenin muktedir olduğu tüm entelektüel süreçleri içerdiğini kabul etmek gerekir.²⁹ Kritiğin düşüncenin

---

28 Falkenstein, *Kant's Intuitionism*, 256-257.

29 Bu türden bir savunma için bkz. Falkenstein, *Kant's Intuitionism*, 241-244.

muktedir olduğu tüm entelektüel süreçleri kapsayıp kapsamadığı bu yazının sınırlarını aşan bir konu olsa da, en azından kritik tarafından çizilen sınırlar içinde kalırsa bile bu iddianın tartışmalı olduğu rahatça öne sürülebilir.³⁰ Yine de bu argümanlar, bizdeki zaman-mekan temsillerinin nasıl elde edildiğine ve dolayısı ile kökenlerine dair önemli çıkarımlar sunmaktadır. Buna göre, mekanı ancak belirli şekillerde (tekil olarak, parçalarına önsel olarak, sonsuz olarak vb.) temsil edebiliyor olmamız, bu temsilin, deneyimde bize verilen duyuşsal içerikten bir soyutlama yoluyla elde edilen bir temsil olarak ya da bu içeriği bir nesnenin algısı olarak sentezleyen entelektüel süreçlerin bir ürünü olarak veya evrensel bir kavram olarak düşünölemeyeceğine dair güçlü nedenler sunmaktadır. Ancak, tekrar etmek gerekirse, bu nedenlerin zaman-mekanın apriori sezgiler olarak kavranmaları gerektiği sonucuna varmak için yeterli olup olmadıkları çeşitli itirazlara açık bir konudur.

Aşkınsal Açıklama

128

Kant aşkınsal açıklamayı “bir kavramın, diğer sentetik a priori bilgilerin olanağının anlaşıldığı bir ilke olarak açıklanması” (A 25/B40) olarak nitelendirir. Yani, Kant’a göre zaman ve mekânın yapısına dair çeşitli sentetik apriori önermeler vardır ve bu önermelerin mümkün olabilmesi için zaman ve mekânın apriori ve sezgi olması gerekir. Dahası, bu önermeler apodiktik oldukları için zaman-mekânın öznenin yapısına ait olmaları gerekir (B41-43). Ancak, aşağıda tartışılacağı gibi, geometrinin önermelerinin sentetik olması ile geometrinin nesnesinin sezgi olması arasındaki bağ düşünöldüğü kadar güçlü değildir.

Mekânın yapısına dair bildiğimiz önermeler zorunlu olarak doğru oldukları için bu önermeler deneyimden türetilmiş olamazlar. Çünkü deneyim bize ne olduğunu gösterebilir, ne olması gerektiğini ya da ne olamayacağını değil. Bu durumda, bu zorunlu önermeler ve bu önermelerin nesnelere deneyim yolu ile bilinemez. Demek ki mekân temsili apriori bir temsil olmalıdır (B41).

---

30 Kant, örneğin, A67/B92’de kategorilerin mutlak bir birlik olan anlaktan saf ve katıksız bir şekilde ortaya çıktığını söyler. Ancak, mutlak bir birlikten bu birliğin ayrımlarını hangi entelektüel süreçlerin ürettiğine dair bir açıklama sunmaz. Sonuç olarak, birliğe getirmenin farklı kuralları olarak kategorileri mutlak bir birlik olan anlaktan üretecek belirli entelektüel süreçlerin varlığı zorunludur. Bu durumda, birlikten ayrımları üreten bu süreçler açıklanmadan bırakıldığı için (B146), aynı süreçlerin mekân temsili için zeminini oluşturup oluşturamayacağı belirsizdir.

Kant bu kısımda bir önermenin doğruluğunu belirlemenin iki yolu olması olgusundan yola çıkar. Kant’a göre yargılar iki temsil arasında bir ilişkinin tasviridir.³¹ Bu anlamda, aralarında ilişki kurulan temsiller yargının içeriğini oluştururken kurulan ilişki ise yargının formunu oluşturur.³² Bir yargının doğruluğunun bilinmesi ise yargıda öne sürülen ilişkinin varlığının/yokluğunun tespit edilmesiyle olur. Bunun da, belirtildiği üzere, iki yolu bulunmaktadır. Bunların ilki, ilişkinin yargıda verilen kavramların kendilerinden, bu kavramların dedüksiyonu ile elde edilmesidir. Kant bu tür yargılara analitik yargılar der.³³ İkinci yol ise ilişkinin sezgide içerilip içerilmediğinin tespit edilmesidir. Bu basitçe ilişkinin sezilmesi değil, deneyimde bu ilişkiyi keşfetmektir. Kant bu türden yargılara ise sentetik (sezgisel) yargılar der.³⁴

Geometrinin önermelerinde (örneğin bir üçgenin iki kenarının toplamı üçüncü kenardan büyüktür), önermede öne sürülen ilişki (büyük olma), aralarında ilişki kurulan kavramların (iki kenarın toplamı ve üçüncü kenar) bir dedüksiyonu ile elde edilmez. Ancak, deneyimde örneklenebilir (ve bu nedenle kavramlarda içerilmeyen ek bir bilgi sunarlar). Kant ise, geometrinin önermelerinin sezgisel önermeler olması öncülünden, mekanın sezgi olduğu sonucuna varır. Ancak, geometrinin önermelerinin sentetik/sezgisel olması, zorunlu olarak geometrinin nesnesinin sezgi olması gerektiği sonucunu getirmez çünkü bir yargının sezgisel olması ile bir temsilin sezgi olması iki farklı şeydir.

Yargıların, tekrar etmek gerekirse, kendileri temsiller değildir; temsiller arasındaki ilişkinin tasviridir. Yargının içeriği, yani ilişki kurulan temsiller, zorunlu olarak kavramdırlar; yani sezgisel değil diskursiftirler. Bir temsili sezgi yapan şey ise, onun dolayimsız olarak verili olmasıdır. Sezgisel yargılar ise dolayimsız olarak verili olma anlamında değil, içerdikleri ilişkinin ancak deneyimde örneklenebilmesi anlamında sezgiseldir. Bir nesneye yönelik yargımızın sezgisel olması ise, o nesne temsiline, her türlü entelektüel sürece önsel şekilde, dolayimsız olarak verili olduğu anlamına gelmez. Mekansal kavramlarımız sadece entelektüel bir inşa olsaydı dahi, bu temsilin kavramlarına dair yargılar yine sezgisel olmak zorunda olurdu.

---

31 Immanuel Kant *The Jasche Logic, Lectures on Logic* içinde, ed. J. Michael Young, (Cambridge: Cambridge University Press, 1992) 597, §17.

32 Kant, *The Jasche Logic*, 598, §18.

33 A.g.e., 605, §18.

34 A.g.e.

Dolayısıyla, mekan temsiline dair önermelerimizin sezgisel olması bu temsilin kökenine dair bir sonuca varmamız için yeterli değildir.³⁵

Aşkınsal açıklamada mekanın sezgi olduğuna dair verilen argüman, yani geometrinin önermelerinin sezgisel önermeler olması, tek başına mekan temsiline zeminin herhangi bir entelektüel süreç değil de sezginin formu olduğunu göstermekte yetersiz kalsa bile, geometrinin önermelerinin apriori oldukları olgusuyla beraber alındıklarında önemli bir duruma işaret etmektedir. Eğer geometrinin önermelerinin/yargılarının doğrulukları, sezgisel yargılarla elde ediliyorsa, yani imledikleri ilişki deneyimde örneklenebiliyorsa, bu yargılar nasıl apodiktik olarak kesin olabilir? Öncelikle, eğer bu yargılar aposteriori şekilde bilinebiliyor olsalardı, sadece tümevarım yolu ile görelî evrenselliğe sahip olabilirlerdi (A24). Ancak bu önermeler zorunlu evrenselliğe sahip oldukları için, bu önermeleri doğrulayan deneyim apriori bir deneyim olmalıdır. Bu durumda, Kant B41’de şu soruyu sorar: bizde, bir nesnenin üzerimizde bir etkisi olmadan bilinebilecek bir deneyim nasıl olabilir. Kant’a göre, bu sorunun cevabı, bizim nesnelere ancak belirli bir tarzda alımlayacak şekilde yapılanmış olmamızdır. Bu alımlama tarzı ise, tüm sezgilerimizin belirli biçimsel özellikler sergilemek zorunda olduklarını belirtir. Geometri, tekrar etmek gerekirse, mekanın özelliklerinin tanımlarıdır. Demek ki, bize geometrinin önermelerinin doğruluğunu veren apriori deneyim mekan deneyimi olmalıdır. Dahası, metafizik açıklamalar, mekan temsiline kökensel olarak sezgide verili olduğunu ve herhangi bir entelektüel sürecin ürünü olamayacağını gösterdiği için, geometrinin zemini olan apriori deneyim, mekanın apriori sezgisi olmalıdır; ilksel olarak entelektüel bir sürecin ürünü olan bir şeyin deneyimi değil. Yani, aşkınsal açıklama, geometrinin önermelerinin dayandığı apriori deneyimin, entelektüel bir form ile değil de sezgisel bir form ile belirlendiğini ancak metafizik açıklamanın yardımı ile gösterebilir.³⁶

Sonuç olarak, Kant’a göre, eğer sezgilerimiz ve dolayısıyla deneyimlerimiz üzerinde hiçbir kısıtlama olmasaydı, sezgiyi temel alan apriori bilginin olanağı olmazdı. Ancak, sezgimiz üzerinde temellenen apriori bilgilerimiz varsa, ki var, demek ki sezgilerimizi yapılandıran belirli kısıtlamalar da vardır. Dahası, bu kısıtlamalara dayanan bilgilerimiz apodiktik oldukları için, bu kısıtlamalar ancak öznenin yapısına atfedilebilir. Çünkü eğer nesnenin yapısına atfedilebilseydi, bu durumda kısıtlamalara dayanan bilgilerimiz, aposteriori deneyime dayanacakları için, sadece görelî

---

35 Falkenstein, *Kant’s Intuitionism*, 261.

36 A.g.e. 265.

evrenselliğe sahip olabilirlerdi. Çünkü deneyim bize ne olduğunu söyleyebilir, ne olması gerektiğini değil.

Metafizik açıklamada, mekan temsilinin çeşitli özellikler sergilediği öne sürülüp buradan bu temsilinin orijininin ne olması gerektiği tartışılır. Buna göre, mekan temsili, mekanda sıralanmış/düzenlenmiş olan içerikten bir soyutlama yoluyla elde edilemez ya da bu içerikten nesne bilisini sentezleyen entelektüel süreçlerin bir ürünü olarak kavranamaz. Aksine, mekan temsili, sezgisel içeriğin düzenleniş tarzı ya da sunuluş biçimi olarak sezgide hazır bulunmalıdır. Tüm mekansal kavramlarımız ise bu kökensel temsilden elde edilmiş olmalıdır. Aşkınsal açıklama ise, aynı sonuçları, mekanın yapısına dair sahip olduğumuz sentetik apriori bilgilerin mevcudiyetinden yola çıkarak elde etmeyi amaçlar. Geometrinin yargılarının hem apriori hem de sezgisel olmaları, bu yargıların mevcudiyetini öne sürdüğü ilişkilerin ancak apriori bir deneyimde keşfedilebileceği anlamına gelmektedir. Bir deneyiminin apriori olarak mümkün olması ise, o deneyimin ancak tüm deneyimimizin zorunlu bir birleşeninin deneyimi olması ile mümkün olabilir. Bu durumda, mekan temsili, bizi etkileyen nesnelere bağımsız olarak, deneyimimizin zorunlu ve öznel bir bileşeni olmalıdır. Bu anlamda, aşkınsal açıklama, mekana, metafizik açıklamadan daha güçlü bir anlamda apriori olma atfeder.

Kant, Aşkınsal Estetik üzerine Genel Gözlemler bölümünde, mekanın (ve zamanın) apriori formlar oldukları bulgusundan bunların *sadece* öznel formlar oldukları ve nesnelere kendilerinde mekansal olamayacakları sonucunun çıktığını ve bu nedenle nesnelere kendilerinde ne olduklarının bizim için tamamen bilinemez olduğunu öne sürer (A42/B59). Yukarıda tartışıldığı üzere, Kant'ın sunduğu argümanlar çeşitli kısıtlamalara sahiptir, ancak temel mesele bu kısıtlamalar yok sayılsa ve Kant'ın mekanın apriori öznel formlar olduğunu aşkınsal-mantıksal bir zorunluluk içinde temellendirdiği kabul edilse bile, bu öncül mekanın ontolojik statüsüne dair bir çıkarımda bulunmaya yetmemektedir. Yani, bizdeki mekan temsilinin kökeninin ne olması gerektiğine dair getirilen argümanlar, nesnelere kendilerinde mekansal olup olmamaları hakkında bir şey söyleyemez, en fazla *bizdeki* temsiller hakkında bir şeyler söyleyebilir.³⁷ Aşkınsal estetik bölümünde verilen hiçbir argüman, örneğin, zamansal-mekansal ilişkilere dair apriori bilgilere sahip olmamızın nedeninin, zihnimizin, deneyimimizi sadece kendileri de zamansal-mekansal olan nesnelere deneyimi ile kısıtlanmış olmasını gerektirecek şekilde yapılmış olması gerektiği savını

---

37 Guyer, *Claims of Knowledge*, 335; 348-9; Falkenstein, *Kant's Intuitionism*, 282-3.

dışlamaz. Bir başka şekilde ifade edersek, ‘zaman-mekan deneyimimizin öznel formlarıdır ve bu nedenle sadece kendilerinde zamansal-mekansal nesnelere deneyimleyebiliriz’ savı aşkınsal estetik bölümünün argümanlarının dışlayabildiği bir sav değildir. Tam tersine, zaman-mekânın deneyimimizin zorunlu öznel koşulları olmaları, nesnelere onları deneyimleyebilmemiz için bu koşullara uymak zorunda oldukları anlamına, bu ise bu nesnelere de kendilerinde zaman-mekansal olmaları gerektiği anlamına da gelebilir.³⁸ Dahası, bu nesnelere, eğer olası deneyimimizin nesnelere olacaklarsa, bu koşullara uymak zorunda oldukları için bu koşullara dair üretilen yargılar bu nesnelere için zorunlu olarak geçerli olmak durumunda da olurdu.

Kant’ın bu seçeneği yok saymak için geçerli başka nedenlere sahip olup olmadığı farklı bir tartışma konusudur.³⁹ Bu makalede ise, tekrar etmek gerekirse, Aşkınsal Estetik bölümünün aşkınsal idealizmi temellendirmeye muktedir olup olmadığı tartışılmaktadır. Sonuç olarak, hem metafizik açıklamanın argümanları hem de aşkınsal açıklamanın argümanları, mekânın öznel bir form olduğu savını desteklemek açısından dahi çeşitli kısıtlara sahiptir. Bu kısıtlar yok sayılıp, bu argümanların mekânın öznel bir form olduğu savını temellendirdiği kabul edilse bile, bu sav nesnelere kendilerinde mekansal olamayacakları sonucunu destekleyemez. Bu argümanlar, örneğin, bizdeki mekân temsiline, mekansal nesnelere deneyiminden bir şekilde üretilmiş olduğu savını reddetmek için ve aksine bu temsiline kökeninin öznenin bilişsel yapısı olması gerektiğini savunmak için kullanılabilir. Ancak bu nesnelere kendilerinde mekansal olmadıkları savı farklı argümanlara ihtiyaç duyan bağımsız bir sav olarak durmaktadır.

---

38 Guyer, *Claims of Knowledge*, 349.

39 Kant aşkınsal idealizm öğretisi için zaman-mekânın sonsuz bölünebilir olmasından hareketle ek metafizik gerekçeler de sunar. Buna göre, kısaca, zaman-mekân sonsuz bölünebilir oldukları için gerçek entiteler olamazlar. Dahası B71’de zaman-mekânın kendinde şeylerin bir özelliği olarak alınmasının teolojik sorunlara yol açacağını öne sürer. Buna göre, zaman-mekânın kendinde şeylerin bir özelliği olarak alınması Tanrının da zamansal-mekansal olmasını gerektirir ki bu absürttür. Son olarak Kant’a göre antinomiler aşkınsal idealizm için dolaylı kanıtı oluşturur. Ancak burada özetlenen metafizik-teolojik gerekçelerin ve antinomilerin aşkınsal idealizmi temellendirip temellendiremeyeceği, yukarıda da değinildiği gibi, bu yazının sınırları dışındadır.

KAYNAKÇA

- Allison, H. E. (1983) *Kant's Transcendental Idealism: An Interpretation and Defence*. New Haven: Yale University Press.
- Bird, Graham (1982) “Kant's Transcendental Idealism,” *Idealism Past and Present* içinde, ed. Godfrey Vesey, 71-93. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dallas, Wilson, Kirk. “Kant on Intuition,” *The Philosophical Quarterly*, Vol 25 (1975): 247-265.
- Dryer, D. P. *Kant's Solution for Verification in Metaphysics*. Sydney: Allen & Unwin.
- Falkenstein, Lorne. (2004) *Kant's Intuitionism: A Commentary on Transcendental Aesthetic*. Toronto: Toronto University Pres.
- Guyer, P. (1987) *Kant and the Claims of Knowledge*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hatfield, Gary. (2007) “Kant on the perception of space (and time),” *The Cambridge Companion to Kant and Modern Philosophy* içinde, ed. Paul Guyer, 61-94. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kant, Immanuel. (1965) *Critique of Pure Reason*, çev. Norman Kemp Smith. New York: St Martin's Press.
- Kant, Immanuel. (1992) *Lectures on Logic*, çev. J. Michael Young. Cambridge: Cambridge University Press.
- Parsons, Charles. (1992) “The Transcendental Aesthetic,” *Cambridge Compainion to Kant* içinde, ed. Paul Guyer, 62-101. Cambridge: University Press.
- Paton, H. J. (1936) *Kant's Metaphysics of Experience*. Londra: Allen & Unwin.
- Prichard, H. A. (1909) *Kant's Theory of Knowledge*. Oxford: Clarendon Pres.
- Shabel, Lisa. (2010) “The Transcendental Aesthetic,” *The Cambridge Companion to Kant's Critique of Pure Reason* içinde, ed. Paul Guyer, 93-118. Cambridge: University Press.
- Smith, N. K. (2003) *A Commentary to 'Kant's Critique Of Pure Reason.'* New York: Palgrave Macmillan.

“AŞKINSAL İDEALİZM DOKTRİNİNİN AŞKINSAL ESTETİK BÖLÜMÜNDE
GEREKÇELENDİRİLMESİ ÜZERİNE BİR TARTIŞMA”
Övünç CENGİZ

Strawson, P. F. (1966) *The Bounds of Sense: An Essay on Kant's Critique of Pure
Reason*, London: Routledge.